

Л. Коломієць, д-р філол. наук, проф.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО-МОДЕРНІСТ У ПЕРЕКЛАДАХ МАЙКЛА НАЙДАНА

У статті порушується проблема перекладу поетичних творів Т. Шевченка вільним віршем. Розглядаються змістовий (семантичний) і структурний аспекти англomовного перекладу вірша "І досі сниться: під горою...", здійсненого авторитетним перекладачем Майклом Найданом.

Ключові слова: *індивідуальна картина світу, семантичні пріоритети, етноспецифічні концепти.*

В статтe обсуждается проблема перевода поэтических произведений Т. Шевченко свободным стихом. Рассматриваются содержательный (семантический) и структурный аспекты англоязычного перевода стиха "И доси снится: под горою..." в исполнении авторитетного переводчика Майкла Найдана.

Ключевые слова: *индивидуальная картина мира, семантические приоритеты, этноспецифические концепты.*

The article deals with the problem of translating Taras Shevchenko's classical poetry into free verse. Semantic and structural aspects of the Ukrainian-to-English translation of his poem "Even till now I have this dream: among the willows..." are being discussed. The translation belongs to Michael Naydan, an authoritative interpreter of Ukrainian poetry.

Key words: *individual world-picture, semantic priorities, ethno-specific concepts.*

Максим Тарнавський – відомий літературознавець і редактор українознавчих видань, який мешкає в Канаді, – 2004 року започаткував нове видання: часопис перекладів українських художніх творів за назвою "Ukrainian Literature: A Journal of Translations" ("Українська література: Журнал перекладів"). У передмові до першого випуску цього журналу як його редактор Максим Тарнавський задекларував *семантичні пріоритети* при відборі перекладів: "Я особливо стежу за точністю перекладів. Цією якістю часто легковажать в Україні, де в оцінці перекладу стиль і тон постійно переважають значення, особливо в поезії" (том 1, 2004) [5, 6].

На поч. ХХІ ст. принцип семантичної точності став панівним в англomовному поетичному перекладі. Семантичні принципи поетичного перекладу, по суті, розвинулися з поезики вільного вірша – найбільш характерної віршової форми новітньої поезії, якій властива анти-традиційність та ускладнена асоціативність. Індивідуальне образно-поетичне мислення автора набуло вищого статусу, ніж його приналежність до певної національної культури. Відтворення класичних поетичних форм вільним віршем нині є перекладацькою нормою. Чудовою ілюстрацією подібного підходу можуть послужити переклади поезій найшанованішого українського класика Тараса Шевченка у виконанні відомого сучасного перекладача Майкла Найдана, включені до першого тому згаданого вище часопису "Ukrainian Literature: A Journal of Translations" [7].

Мешканець північноамериканського континенту, Майкл Найдан – добре знаний як перекладач російських та українських поетів – є вродженим носієм англійської мови. Його переклади включають такі збірки: "Вибрані поезії Ліни Костенко" (видавництво "Гарланд", 1990), "После России / After Russia", двомовне видання поезій Марини Цветаєвої (видавництво "Ардіс", 1992), "Ранні збірки поезії Павла Тичини / The Complete Early Poetry Collections of Pavlo Tychyna" (видавництво "Літопис", 2000) та ін. Його переклади також друкувались у багатьох журналах, включаючи "Kenyon Review", "Delos", "Agni Review" та "New York Times Book Review". Він тричі нагороджувався Пушкінською премією від Колумбійського університету за найкращий переклад російської поезії, а також одержав почесну нагороду імені Юджина Кейдена в галузі перекладу від Університету Колорадо за переклади українського поета Аттіли Могильного. Він є редактором журналу "Slavic and East European Journal", помічником редактора часопису "Comparative Literature Studies" та членом редакційної колегії журналу "Ukrainian Literature: A Journal of Translations", в якому й опубліковані його переклади лірики Тараса Шевченка.

У своїх перекладах з Шевченка М. Найдан прагне якомога точніше передати семантичний зміст оригіналів і свідомо ігнорує особливості їх поетичного розміру.

Наведімо фрагмент із ліричної мініатюри "І досі сниться: під горою...". У перекладі Майкла Найдана пропонується сміливе рішення для майже нерозв'язної задачі донесення до англomовного читача такої етнічної реалії, як українська хата.

Оригінал Т. Шевченка:
*І досі сниться: під горою
Меж вербами та над водою
Біленька хаточка. Сидить
Неначе й досі сивий дід
Коло хатиночки і бавить
Хорошеє та кучеряве
Своє маленькеє внуча*
[3, 217].

Переклад М. Найдана:
*Even till now I have this dream: among
the willows
And above the water near a mountain
There is a tiny white bungalow. A grayed
grandfather
Sits near the bungalow and
watches His tiny grandson, so nice
And curly-haired [6, 137].*

Як бачимо, перекладач вдається до радикального засобу, трансформуючи українську етнічно забарвлену лексему "хаточка" (варіант: "хатиночка") у її функціональний аналог "a tiny bungalow". У такий спосіб він сигналізує своїм читачам, що мова цього вірша етнографічно прив'язана, але замість передати її "українськість", він пропонує краще знану англomовцям індійську і/чи малайську етнічну реалію "бунгало", хоч ситуативно на користь саме такого перекладацького рішення

може свідчити наявність у комплексному значенні лексеми "бунгало", крім етнічного компонента, вказівки на місце розташування: зазвичай це житло на березі водойми (в оригіналі: *над водою*). І все ж, напевне, переклад-гладкопис був би тут доречніший (тобто переклад етнічно нейтральною лексемою). Як висловився авторитетний перекладаознавець Сідер Флорін, "якщо ми позбавимо *ковбоя* його традиційного одягу і вберемо його в *бурнус* пастуха в Сахарі, то втратимо весь його природний вигляд і перетворимо його на араба" [4, 123]. Тож навіщо перетворювати Шевченка на індуса чи малайця?

Але це лише частина проблеми, пов'язаної з багатозначністю сучасного вжитку лексеми *bungalow*, яка також означає: "одноповерхова дача", "будиночок з верандою", стильно, модерно спроектований і комфортний. Рекламні листівки-фотокартки з різноманітними видами подібних сучасних бунгало на курортних узбережжях світу можна придбати у будь-якій книжковій крамниці Європи чи Америки. У цьому сучасному, основному нині значенні лексема *bungalow* не може виступати функціональним аналогом до етнічної реалії "хата" Шевченкового періоду. Більш того, в індивідуальній картині світу Тараса Шевченка лексема "хата" – це і багатозначний символ, і ключовий концепт, який через наявність етноспецифічних асоціатів, по суті, виявляється якщо не повністю, то принаймні частково неперекладним.

Поетична форма зацитованого оригіналу являє собою поєднання регулярного розміру (4-стопний ямб з усіченою п'ятою стопою в окремих рядках) із тонким звукописом, що спирається на асонанси (*горюю – водою*) та дисонанси з алітерацією окремих приголосних (*сидить – сивий дід, бавить – кучеряве* та ін.) і підтримується наскрізними внутрішньорядковими та міжрядковими алітераціями й асонансами (*досі снитись, досі сивий, кучеряве – внуча* тощо). У перекладі вільним віршем Майкла Найдана поетичний звукопис практично не відтворюється, за винятком, очевидно, оказіональних спроб перекладача побудувати внутрірядкові співзвуччя: *A GRAYeD GRAnDfather; So niCe*. У підсумку, винятково семантичні пріоритети позбавляють переклад поетичної чарівності оригіналу.

Звичайно, звукопис, створений однією мовою, неможливо скопіювати іншою мовою, його можна лише зімітувати більшою чи меншою мірою. Для прихильників семантичного підходу подібна імітація не варта зусиль. Для Майкла Найдана, зокрема, як перекладача Шевченка важливо відтворити Шевченкову природність поетичного вислову, яка в оригіналі спирається і на синтаксичну, і на віршову побудову (це усічена п'ята стопа в окремих рядках, майстерне використання пірихія, анжамбеман).

При побудові ламаного рядка перекладу Найдан інтенсивно використовує анжамбеман. З метою створення природності поетичного мовлення він переставляє місцями, перегрупує між рядками цілі лексичні блоки оригіналу, наприклад,

у Тараса Шевченка:

*І досі сниться: під горою
Меж вербами та над во-
дою
Біленька хаточка.*

у Майкла Найдана:

*Even till now I have this dream: among the
willows
And above the water near a mountain
There is a tiny white bungalow.*

Ця перестановка якраз руйнує природну зорову перспективу у вірші. Шевченків український пейзаж відкривається перед читачем у природній послідовності: спершу ми бачимо *гору* (радше пагорб, укритий зеленою рослинністю), потім *верби* над тихою дзеркальною водоймою і, нарешті, *біленьку хаточку*. В перекладі ліричному суб'єкту бачиться якийсь сюрреалістичний сон: *поміж вербами і над водою біля гори – маленьке біле бунгало*.

При цьому точність перекладу в окремих місцях викликає сумніви. Зокрема, Шевченків зворот "під горою" Найдан переклав словниковим відповідником *near a mountain* ("біля (високої) гори"), не враховуючи географічних реалій Шевченкового краю. Значення лексеми "гора" тут доречніше було б передати лексемою *hill* ("невисока гора"), а увесь вислів у точнішому перекладі виглядатиме так: "at the foot of a hill", проте слід визнати, що цей смисловий еквівалент за своєю ритмічною будовою (двостопний анапест) не підходить для Шевченкового поетичного рядка.

Перекладач випускає прислівник "неначе" і повтор лексеми "досі" у четвертому рядку (*Сидить / Неначе й досі сивий дід...*), які виконують важливу сугестивну функцію, тож із їх утратою прозаїзується не тільки форма, а й сугестивна, чи власне поетична, здатність вірша.

Отже, з одного боку, традиційний регулярний вірш, побудований на переплетенні фонетики і семантики, втрачає важливу частину своєї поетичної якості, якщо його перекладати лише на засадах семантики. А з іншого боку, таким є домінуючий сучасний смак широкої американської читацької аудиторії, добре призвичаєної до зрака вільного вірша.

Одначе, якщо зробити зворотний переклад з дослівного перекладу Майкла Найдана, то від поезії вже нічого не залишиться. Можемо в цьому переконатися, до кінця дослівно переклавши назад українською мовою змістоцентричний Найданів переклад зазначеного вірша.

Оригінал:

[.....]
*І досі сниться: вийшла з хати
Веселая, сміючись, мати,
Цілує діда і дитя,*

Переклад М. Найдана:

[.....]
*Even till now I have this dream: a happy
Smiling mother steps out of the house
And kisses grandfather and the child,*

*Аж трічі весело цілує,
Прийма на руки, і годує,
І спать несе. А дід сидить,
І усміхається, і стиха
Промовить нишком: – Де ж
те лихо?
Печалі тії, ворогу?*

*І нищечком старий читає,
Перехрестившись, "Отче наш".
Крізь верби сонечко сяє
І тихо гасне. День погас.
І все почило. Сивий в хату
Й собі пішов опочивати.*

Оренбурге, 1850 [3, 217].

*She joyfully kisses him three times,
Takes him into her arms and nurses
him,
And carries him to bed. And grandfather
Sits there and smiles, and quietly
Whispers: "Where is that misery?
That sadness? Those foes?"*

*And in a whisper the old man,
Crossing himself, recites the Our Father.
Through the willow tree the sun shines
And quietly dies out. The day is done,
And all has gone to sleep. The grayed
old man
Has gone himself to the house to rest.*

1850, Orenburg [6, 137].

Зворотний переклад українською мовою з перекладу М. Найдана:
"І досі бачу цей сон: щаслива, / Усміхнена мати виходить (нена-
довго) з оселі / Й цілує діда і дитину, / Вона весело цілує її трічі, /
Приймає її на руки і годує її, / І несе її спати. А дід / Сидить там і
усміхається, і тихо / Шепоче: "Де те лихо? / Та печаль? Ті ворогу?"
/ І пошепки старий, / Перехрестившись, читає "Отче наш". / Крізь
вербове дерево сонце сяє / І тихо згасає. День закінчений, / І все
пішло спати. Сивий старий / Пішов і сам до оселі відпочивати".

Подібні прозаїзовані переклади можуть доносити зміст Шевченкових поезій до англомовних читачів, але вони дискредитують "силу слова" Тараса Шевченка як геніального поета. Майкл Найдан інтерпретує – фактично переказує прозою – поезію Шевченка так, начебто він ілюструє тезу Юрія Тарнавського, найрадикальнішого теоретика модерністичної поезії з Нью-йоркської групи, який твердив, що "велич Шевченка – це насамперед українська велич, хоч природність його поетики все таки треба вважати новаторською серед європейських романтиків 19 сторіччя" і що, відтак, за тим-таки Юрієм Тарнавським, "Шевченко залишиться великим тільки серед нас" [1, 336].

Насправді "українська велич" Тараса Шевченка вимагає від перекладача, напевне, рівновеликої "англійської велич". Адже, геніальний поет-перекладач Микола Лукаш, хоч як його критикує Юрій Тарнавський [2], спромігся створити шедеври поетичної пластики, перекладаючи великих поетів інших народів. Проблема тут не лише в авангардності поглядів сучасних критиків Шевченка чи в їх прихильності до нових пое-

тичних цінностей. Проблема – в індивідуальній неувважності до поетики Шевченка, яку значно важче відтворити адекватними засобами, ніж передати зміст його поезій, тим самим ще й нібито модернізуючи їх, наближаючи до стереотипів сучасного сприйняття поетичного дискурсу.

1. *Тарнавський Ю.* Босоніж додому і назад / Тарнавський Юрій. Не знаю: Вибрана проза. – К.: Родовід, 2000. – С. 245–413.
2. *Тарнавський Ю.* Під тихими оливами, або Вареники замість гітар // Сучасність. – 1969. – № 3. – С. 71–91.
3. *Шевченко Т.* І досі сниться: під горою... / Шевченко Тарас. Повне зібрання творів: У 12 т. – К.: Наук. думка, 1990. – Т. 2. Поезія. 1847–1861 pp. – С. 217.
4. *Florin S.* Realia in Translation / Translation as Social Action: Russian and Bulgarian Perspectives. – London & New York: Routledge, 1993. – P. 123–128.
5. *Tamawsky M.* Introduction // Ukrainian Literature: A Journal of Translations. – 2004. – Vol. 1. – P. 5–7;
6. *Shevchenko T.* Even till now I have this dream: among the willows... // Ukrainian Literature: A Journal of Translations. – 2004. – Vol. 1. – P. 137.
7. *Shevchenko T.* Selections / Translated by Michael M. Naydan // Ukrainian Literature: A Journal of Translations. – 2004. – Vol. 1. – P. 123–138.